

за допомогою групового освітнього досвіду, набуття та осмислення якого полегшується систематизованою участю педагогів у рамках функції освітнього округу, зокрема, реально діючого сьогодні на теренах Кременчуччини Науково-навчального комплексу багаторівневої безперервної освіти «Профільна освіта регіону», що функціонує як «школа - ВНЗ - соціальний інститут» (наказ МОНМС України № 1193 від 14.10.2011 р.).

Нині до проекту долучаються освітні заклади Кременчуцького біосферного регіону (м. Кременчука, м. Комсомольська, Кременчуцького, Глобинського, Козельщинського районів Полтавської області, м. Світловодська, Світловодського і Онуфріївського районів Кіровоградської області) під науковою орудою Кременчуцького інституту Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля: ВНЗ I—II рівнів акредитації - 3, загальноосвітні школи Кременчуччини - 21. Проектування траєкторії діяльності освітнього округу «Науково-навчальний комплекс багаторівневої безперервної освіти «Профільна освіта регіону» здійснюватиметься відповідно до положення і установчого договору між суб'єктами округу на засадах демократизму, громадської самоврядності територій, громадсько-підкувальної функції над освітніми закладами протягом 25 років тривалості експерименту і надалі.

Одним із можливих шляхів розвитку продуктивної освіти стане введення до її прийомів і практик окрім традиційного підходу до освіти системи дій у рамках цілісного характеру безперервної освіти в умовах біосферного регіону, комплексу позашкільної освіти регіону та наскрізної системи якості (ISO 9001). Для ефективної інтеграції ідеї продуктивного навчання в існуючу систему вищої та середньої освіти виникає необхідність розробити комплексну продуктивну педагогічну технологію, яка б дозволила досягти високоякісного результату при розумному сполученні профілізованого, допро-

фільного і профільного навчання в ЗОШ з груповим колективно-розподіленим процесом професійної особистісно зорієнтованої підготовки у ВНЗ, одержати продукт максимальної відповідності вимогам якості за мінімальний час.

Висновок. Продуктивність освіти не існує поза процесуальним мисленням особистості, поза логікою взаємодії якості процесів доцільності і діяльності людини в складі соціуму. Самоорганізація й еволюція самоорганізації - основа сучасної наукової картини світу і становить квінтесенцію сучасної педагогіки продуктивності освіти.

Актуалізація проблеми сучасної профільної освіти й можливостей інноваційної педагогіки дозволяє продуктивну профільну освіту над функціональною, забезпечуючи соціальну свідомість в умовах освітнього округу *біосферного регіону*, посилюючи діалог Людини і Природи, відповідаючи на запит часу - куди йти - до самоорганізації й еволюції природи особистості в умовах монокультури світу на засадах освітніх регіональних проектів.

III Література

- Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера / В. И. Вернадский. - М.: АЙРИС-ПРЕСС, 2002. - 576 с.
- Вернадский В. И. Научная мысль как планетарное явление; [кн. 1] / В. И. Вернадский. - М.: Наука, 1977. - 191 с. (Размышление натуралиста; соч. в 2-х кн.).
- Данилевский Н. Я. Россия и Европа / Н. Я. Данилевский. - М.; Книга, 1991. - 574 с.
- Князева Е. Н. Синергетика как новое мировидение: диалог с И. Пригожиным / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов // Вопросы философии. - 1992. - № 12. - С. 4-5.
- Ковалев А. П. Педагогические системы: оценка текущего состояния и управления / А. П. Ковалев. - Харьков: ХГУ, 1990. - 156 с.
- Концепція профільного навчання в старшій школі // Освіта України. - 2003. - № 88. - 25 листопада.
- Кун Т. Структура научных революций (пер. с англ.) / Томас Кун. - М.: Прогресс, 1975. - 288 с.
- Лакатос И. Методология научных исследовательских программ / И. Лакатос // Вопросы философии. - 1995. - № 4. - С. 135.
- Ленин В. И. Как организовать соревнование? / В. И. Ленин // Полное собр. сочинений. - Т. 35. - М.: Политиздат, 1962. - С. 197-198.
- Лосев А. Ф. Философия. Мифология. Культура / А. Ф. Лосев. - М.: Политиздат, 1991. - 525 с.
10. Мадзигон В. Н. Продуктивная педагогика / В. Н. Мадзигон. - К.; Вересень, 2004. - 324 с.
- Моисеев Н. Н. Логика динамических систем и развитие природы и общества / Н. Н. Моисеев // Вопросы философии. - 1999. - № 4. - С. 3-10.
12. Самодрин А. П. Формування навчально-освітнього простору регіону; монографія / А. П. Самодрин. - Кременчук: ПП Щербатих, 2006. - 456 с.
13. Федоров Н. Ф. Философия общего дела (т. 2) / Н. Ф. Федоров. - М., 1913.
14. Хакен Г. Синергетика (пер. с англ.) / Г. Хакен. - М.; Мир, 1980. - 404 с.

УДК 37:504

Лариса Лук'янова

ПРОБЛЕМА ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ОСВІТИ В СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Лариса Лукьянова. Проблема экологизации образования в современном научном дискурсе.

О Проанализованы сущностные характеристики, содержательное наполнение и выполняемые функции экологизации современного образовательного пространства; представлен алгоритм экологизации и обоснованы шесть её уровней, каждый из которых имеет свои признаки и обеспечивается в процессе изучения определённых предметов.

Ключові слова: екологічна освіта, екологізація навчально-виховного процесу, навколишнє природне середовище, екологічна свідомість.

(§) Проанализированы сущностные характеристики, содержательное наполнение и выполняемые функции экологизации современного образовательного пространства; представлен алгоритм экологизации и обоснованы шесть её уровней, каждый из которых имеет свои признаки и обеспечивается в процессе изучения определённых предметов.

Ключевые слова: экологическое образование, экологизация учебно-воспитательного процесса, окружающая природная среда, экологическое сознание.

Larisa Lukyanova. The problem of ecological education in the modern scientific discourse.

© Analyzed the essential characteristics, substantive content and functions of ecological modern educational space, an algorithm for greening and justified its six levels, each of which has its own characteristics and is provided in the study of certain subjects.

Key words: environmental education, greening of the educational process, the natural environment, ecological consciousness.

Вступ. Сучасне суспільство дедалі більше занурюється в стан екологічної кризи, подолання якої об'єктивно потребує посилення уваги до екологічної освіти. Саме вона збагачує освітній простір новим комплексом філософсько-методологічних і педагогічних ідей, завданням яких є створення інтелектуального підґрунтя майбутнього, сприяння гуманізації всієї освітньої системи.

На думку багатьох учених, зокрема С. Дерябо, М. Дробнохода, М. Кисельова, В. Крисаченка, М. Моїсєєва, Г. Пустовіта, М. Реймерса, А. Степанюк, А. Урсула, Г. Філіпчука, А. Швейцера, Е. Наеса, людина здатна протистояти сучасним глобальним проблемам за умови сформованої екоцентричної свідомості, що орієнтує її на відповідну екологічну, тобто моральну поведінку як зовнішній прояв природовідповідної діяльності. Для України ця екологічна й філософська проблема нині постала у безпосередній практичній площині.

Вихідні передумови. У наукових дослідженнях дедалі голосніше лунає думка про те, що уявити сучасну екологію як єдину науку так само важко, як і пов'язати в єдине ціле воістину неосяжний матеріал, необхідний для розв'язання екологічних проблем. Проте з іншого боку своєрідна мода на екологію викликає у фахівців підозру щодо претендування екології на новий варіант «науки наук» і прагнення асимілювати всі проблеми природознавчого й соціогуманітарного профілю (М. Кисельов). Ці припущення, вважають В. Крисаченко і Ф. Хилько, є дещо перебільшеними. Незважаючи на значну розбіжність у визначенні предметного поля, екологія має своєї межі компетентності й не претендує на статус лідера у сучасному науковому пізнанні [5, с. 11]. З метою усунення наявних розбіжностей і протиріч у поглядах на зміст і статус сучасної екології вкрай гостро постала проблема створення «нової методології», «нового синтезу», який «не розбивав би екологію на рефлективну (занурену у світ культури) та натурну (занурену у світ природи) складові, а відтворював її зміст всебічно як проект людської діяльності» [1, с. 15].

Постановка завдання. Екологізація освіти є фундаментом вирішення проблем екологічної освіти у конкретному сенсі даного поняття та орієнтиром змін у викладанні всіх інших дисциплін. З огляду на це її провідним завданням є формування поведінки, яка не знищує природу, не спростовує культуру особистості, не перетворює дух на розум, а людину на пересічного споживача. Отже, **мета статті** полягає у визначенні сутності феномену екологізації сучасного освітнього простору та обґрунтуванні рівнів екологізації.

Вклад основного матеріалу. Нині більшість дослідників визнають, що реалізація моделі сталого розвитку передбачає перехід від парадигми захисту (охорони) природи до парадигми підпорядкування економічного розвитку екологічному імперативу, оскільки лише екологічно свідомі фахівці здатні подолати або зменшити негативний антропогенний вплив на довкілля. Тому сучасна професійна освіта, одночасно з виконанням основної функції - підготовкою фахівців, здатних до трудової діяльності

в новому постіндустріальному суспільстві, покликана формувати особистість, яка відповідально й свідомо ставиться до проблеми цілісності довкілля. Зазначене вимагає принципових змін в організації та управлінні освітнім процесом. Реформування професійної освіти передбачає екологізацію світогляду студентів, який зорієнтовано на формування екоцентричного ставлення до природи [2]. Нині в усій сфері буття людини, у тому числі й освіти, входить принцип природовідповідності. Таким чином, екологізацією охоплена не лише освіта, а й весь комплекс суспільного життя - наука, виробництво, економіка, культура тощо.

За сучасних умов виокремлюють три моделі екологічної освіти. Перша модель - монопредметна, ґрунтується на обов'язковому вивченні спеціального курсу екологічного змісту. Друга, багатопредметна, не передбачає наявності стрижневого екологічного предмета, а вибудовується на екологізації традиційних дисциплін, коли до змісту кожного навчального предмета включено відповідний екологічний аспект.

Як перша, так і друга моделі мають певні недоліки. Досвід показує, що засобами одного, навіть ґрунтовно опрацьованого предмета, не можна вирішити всіх завдань екологічної освіти. Так само не можна повністю покладатися тільки на екологізацію навчальних предметів. По-перше, тут має місце відсутність базових теоретичних знань з екології; по-друге, вивчення екологічних питань підпорядковане змісту й логіці основної дисципліни і проблеми екології не відіграють значної ролі у змісті відповідної дисципліни.

Отже, найбільш прийнятною можна вважати третю - комбіновану модель екологічної освіти, яка передбачає екологізацію всіх навчальних дисциплін за умови наявності в учнів / студентів відповідних базових знань з екології, яких вони набувають у процесі вивчення спеціального курсу екологічного спрямування.

За умов упровадження комбінованої моделі виникають підстави для усвідомлення екологічної освіти як процесу, що перебуває у постійному розвитку та є результатом переорієнтації й узгодження багатьох дисциплін на компенсаційних засадах. Тоді узагальненою метою сучасної екологічної освіти можна вважати формування екологічної свідомості, екологічного мислення, екологічної культури в процесі навчання, виховання, самоосвіти з урахуванням досвіду життєдіяльності. При цьому вона повинна сприйматися як спільна взаємодія її суб'єктів, дії яких спрямовані на особистий розвиток в умовах зовнішнього й внутрішнього середовища.

У загальному розумінні екологічна освіта і екологізація системи освіти взаємопов'язані, але у певному сенсі характеризують різні явища й кожний з них притаманне специфічне. Екологічна освіта - це безпосереднє засвоєння і розвиток знань про взаємодію суспільства і природи. Екологізація освіти зумовлена суспільними потребами, вона ставить завдання надати системі освіти екологічного спрямування, яке полягає у посиленні еколого-світоглядних орієнтацій освіти, насиченні предметів питаннями екології, включення до змісту освіти

результатів тих наукових досліджень, які пов'язані з регіонально-галузевою спеціалізацією, а також різнобічній підготовці екологічно грамотних спеціалістів різного профілю. Екологізація професійної освіти спрямована на перехід від репродуктивного навчання до інноваційного, від екологічної просвіти до засвоєння екологічних технологій, екологічне природокористування, що дозволяє розв'язувати питання відповідальності за завдання збитків відокремлю.

Екологізація професійної освіти є фундаментом розв'язання екологічних проблем у конкретному сенсі даного поняття й орієнтиром для змін у викладанні всіх дисциплін, а відтак її провідне завдання полягає у формуванні поведінки, яка не знищує природу, не спростовує культуру цивілізації, не перетворює дух у розум, а людину - у пересічного споживача. «Всюдисутність екологічних аспектів практично в усіх дисциплінах, що викладаються в школі й вищих навчальних закладах, хоча дещо ускладнює «дидактичну орієнтацію» на екологічну освіту, проте є передумовою для об'єднання розрізнених зусиль викладачів з метою ефективного формування цілісного матеріалістичного світогляду та екологічної культури» [8, с. 156-166]. На думку Г. Філіпчука, вона «має бути не лише безперервною, але й забезпечувати «годування нації» культурою, знаннями та інформацією, які постійно оновлюються [7, с. 281-286], саме екологізація всіх ланок освіти спроможна формувати суспільний потенціал, який адекватно реагуватиме на еколого-економічні, технологічні, соціальні зміни. Відтак її головною ознакою стає зміна характеру розвитку освіти шляхом гармонізації через оновлення і вдосконалення зв'язків між елементами системи екологічної освіти, оновленню її зв'язків та реорганізацію структури. За таких умов екологізація професійної освіти стає рушієм формування свідомого ставлення до навколишнього середовища шляхом впливу на всі ланки освітнього процесу. Водночас реалізацію її завдань на практиці не можна здійснити впровадженням предмета екологічного спрямування або фрагментарною екологізацією окремих предметів, вона має ґрунтуватися на екологічних принципах усіх аспектів діяльності. Саме такий підхід надасть можливість перетворити декларативну екологічну свідомість у таку, що відповідатиме конкретному ставленню до навколишнього природного середовища, оскільки вплив моральних закликів, епізодичних інформацій є здебільшого тимчасовим.

Сутність екологізації освіти полягає не тільки у запровадженні до змісту базових дисциплін природничонаукового циклу нового курсу «Екологія», її завдання полягає у формуванні людини, яка усвідомлює себе в нерозривному зв'язку з природою, у формуванні фахівця, який буде створювати нові технології і техніку навчання, що забезпечують реалізацію концепцію сталого розвитку суспільства. Екологізація повинна стати невід'ємною складовою ідеології суспільства XXI століття. Саме вона має забезпечити вирішення проблем глобальної екологічної кризи [6, с. 126].

За такого підходу свідоме сприйняття екологічних

знань стає проміжною метою екологічної освіти, а її кінцева мета полягає в екологізації свідомості учнів, яка передбачає екологізацію всіх її складових. За Л. Виготським, це «сукупність знань про світ, самосвідомість, можливість цілепокладаючої діяльності». Відповідно, набуває актуальності необхідність: 1) екологізації всієї сукупності знань учнів про навколишній світ; 2) екологізації самосвідомості, тобто усвідомлення своєї ролі у взаємовідносинах з усім навколишнім світом; 3) цілеспрямованої екологічної діяльності.

Гуманізацію та екологізацію освітнього простору російські дослідники [8] вважають провідними принципами у розробці нової стратегії освіти, хоча, як наголошують автори, вони наразі не мають достатнього наукового підґрунтя й не завжди співвідносяться між собою.

Необхідність екологізації освіти нині визнається багатьма дослідниками. Проте висловлюються різні точки зору щодо її змісту та шляхів реалізації. Наприклад, сучасні вимоги до здобуття екологічних знань передбачають екологізацію базової освіти, а екологічні поняття мають проходити наскрізною темою у навчальних програмах гуманітарних і природничих дисциплін. За В. Комаровим, методика формування екологічної культури спеціаліста ґрунтується саме на екологізованому навчально-виховному процесі й пов'язана насамперед із диференціацією навчальних дисциплін в освітній системі. Пропонується певний алгоритм екологізації навчально-виховного процесу, в якому перше місце посідає глибинний шар методичних проблем, пов'язаних зі світоглядним рівнем особистості, з яким безпосередньо стикаються проблеми соціо-екологічної підготовки. Далі йде рівень ознайомлення з екологічними проблемами професійної сфери діяльності. Завершальним етапом є перехід від теорії до практики і навпаки, що доцільно назвати екологічною практичністю [3, с. 22-23].

Екологізація концентрує поняття виховання людства, яке розуміє закони розвитку та існування природного середовища, відповідального за спричинення будь-яких збитків довкіллю. Аналогічний зміст в екологізацію вкладає В. Кутирьов, зазначаючи, що екологізація освіти є фундаментальним рішенням проблем екологічної осунути в вузькому, спеціальному сенсі даного слова та орієнтиром у зміні підходів до викладання всіх інших дисциплін [8, с. 169].

Отже, екологізація навчально-виховного процесу є рушієм у вирішенні проблем формування свідомого ставлення до навколишнього середовища шляхом впливу на всі ланки освітнього процесу й за таких умов її не можна брати до уваги тільки як запровадження предмета екологічного спрямування або фрагментарну екологізацію окремих предметів. Ця проблема безпосередньо охоплює надзвичайно важливе і сутнісне, торкається життєво значимих питань - «бути або не бути природі і суспільству». Необхідно екологізувати всю сукупність знань студентів про навколишнє природне середовище, розуміння свого місця у сучасному світі, взаємовідносинах з природою й іншими людьми. Тільки у такий

спосіб відбуватиметься усвідомленість необхідності власної участі у врятуванні природи.

Найближче до нашого розуміння змісту і значення екологізації освіти ґрунтується на тому, що екологізація системи освіти, підвищення кваліфікації і перепідготовки спеціалістів - є одним із вирішальних засад і шляхів порятунку природи й самої людини [9, с. 49]. Вона принципово відрізняється від наявної системи освіти, базується на іншій концепції та доктрині. Тільки на засадах екологізації освіти можна сформулювати нові принципи моралі, дати оцінку значення та ролі природи в життєдіяльності й існуванні Homo sapiens, формуванні еколого-духовних і моральних якостей особистості у відповідності з екологічним світоглядом і сутністю, мисленням і поведінкою. Водночас, як підкреслюють учені, організація екологізації освіти в цілому в Україні потребує докорінних змін.

Екологізація обумовлює якісні зміни, спрямовані на оптимізацію впливу суспільства на природу. Отже, екологізація професійної освіти полягає у насиченні ідеями, поняттями, принципами екології всіх дисциплін, передусім професійно-орієнтованих, що створює підґрунтя для підготовки екологічно грамотних фахівців різного профілю. Водночас професійна підготовка фахівців, здатних працювати в умовах ринку, приймати самостійні рішення, оцінювати їх з позиції доцільності, можлива на основі реалізації ідей і принципів екологізації професійної діяльності.

На підставі вищезазначеного під екологізацією слід розуміти педагогічну діяльність, що охоплює шляхи формування інтелектуального розвитку студентів на засадах усвідомленої майбутньої практичної діяльності.

Одним із головних суб'єктивних факторів, що гальмують реалізацію зазначених чинників у практиці, є хибна позиція, за якою найбільше навантаження з екологічної освіти повинно покладатися на вивчення окремих предметів (біологію, екологію, географію тощо).

Як свідчить аналіз дослідницьких матеріалів, досягненню кінцевої мети екологічної освіти сприяє екологізація навчально-виховного процесу всіма блоками навчальних планів, введення нових нормативних і спеціалізованих екологічних курсів, створення профільних еколого-природничих освітніх інституцій різного рівня, поглиблене вивчення низки предметів.

Таким чином, приймаємо точку зору про недоцільність розглядати екологічну освіту тільки як окремих тип освіти, додатковий час на вивчення питань раціонального природокористування або професійної екології, адже вона передусім передбачає зміни в освіті взагалі - її екологізацію. Зважаючи на зазначені позиції, нами розроблені та обґрунтовані шість рівнів екологізації, кожен з яких має власні ознаки й забезпечується процесом вивчення відповідних предметів (табл. 1):

Таблиця 1

Характеристика рівнів екологізації

Рівень екологізації	Характеристика змісту	Предметна забезпеченість
Інформаційно-пізнавальний	Історія виникнення проблеми. Правові та соціальні аспекти. Природоохоронні постанови уряду.	Фундаментальні дисципліни
Підготовчий	Аналіз конкретних випадків негативного впливу на навколишнє середовище підприємствами галузі. Причини виникнення та способи упередження і усунення виникнення.	Предмети екологічного спрямування. Фаховоорієнтовані дисципліни.
Структурно-логічний	Узагальнення причинно-наслідкових зв'язків забруднення навколишнього середовища. Визначення наслідків негативного впливу на всіх рівнях екологічних угруповань.	Фундаментальні та професійно-орієнтовані дисципліни
Конструктивно-екологічний	Формування навичок і вмінь приймати техніко-екологічні рішення у відповідності з вимогами свідомого природокористування.	Спеціальні предмети, інтегровані курси. Усі види практики.
Професійно-екологічний	Реалізація конкретних еколого-практичних заходів у професійній діяльності та повсякденному житті.	Предмети екологічного спрямування; всі види практики.
Свідомо-етичний	Впровадження екологічних аспектів у професійну діяльність і повсякденне життя, формування нових стереотипів поведінки.	Усі предмети.

Висновки. Вважаємо, що екологічна освіта є цілісною узгодженою системою процесів навчання, виховання й розвитку особистості на засадах екологізації, що спрямована на формування морально-етичного ставлення до навколишнього середовища у процесі професійної самореалізації та у повсякденному житті.

Мета, принципи, зміст екологізації як нової освітньої парадигми не можуть викликати сумнівів. Спростовувати або ж невілювати їй життєву необхідність не можна, оскільки ця проблема охоплює надзвичайно важливе, сутнісне й торкається всіх життєвозначимих питань.

III Література

- Гиренок Ф. И. Экология, цивилизация, ноосфера / Ф. И. Гиренок // отв. ред. Н. Н. Моисеев. - М. : Наука, 1987. - 182 с.
- Комаров В. Д. Социальная экология: философские аспекты. Л.: Наука, 1990. - 215 с.
- Кисельов М. М. Феномен екології: світоглядно-філософський аспект / М. М. Кисельов // Освіта і управління. - 1997. - № 3. - С. 156-166.
- Крисаченко В.С. Екологія. Культура. Політика: Концептуальні засади сучасного розвитку / В.С. Крисаченко, М. І. Хилько. - К. : Знання України, 2002. - 598 с.
- Марцева Л. А. Проблеми екологічної освіти та виховання екологічної культури студентів вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації / Л. А. Марцева // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр.: У 2 ч. / редкол. : І. А. Зязюн та ін. - К. : Вінниця, 2002. - Ч. 2. - С. 124-128.
- Філіпчук Г. Г. Еко-етична парадигма в освіті дорослих / Г. Г. Філіпчук // Педагогічний процес: теорія і практика: зб. наук. праць. - К. : П / П «ЕКМО», 2005. - С. 281-286.
- Философия экологического образования: [монография] / под общей ред. И. К. Лисева. - М. : Прогресс-Традиция, 2001. - 416 с.
- Екологізація системи освіти (проблеми і принципи, значення і роль) // Стандарт і моніторинг в освіті. - 2011. - № 6. - С. 48-53.